

Fenomenet Antje

Av Anders Brogren

(Artikeln tidigare publicerad i *Svensk Pastoraltidskrift* 26/2016.)

Antje Jackelén, »Sveriges ärkebiskop», som hon ofta kallas, har kommit ut med en ny bok. Naturligtvis är det en händelse värd att uppmärksamma. Förutom spridda artiklar i samlingsverk och tidskrifter är ju hennes bibliografi annars ganska sparsmakad. Den består endast av två verk, doktorsavhandlingen *Zeit und Ewigkeit* (1999), utgiven i två tyska, en engelsk och en (omarbetad) svensk version, samt herdabrevet *Gud är större* (2011).

Den nya boken, *Samlas kring hoppet*, innehåller artiklar, tal och predikningar som tidigare blivit skriftligt eller muntligt publicerade. Ett bekvämt sätt att ge ut en bok på kan man tycka. Man rotar runt i hårddisken och ser om det dyker upp något matnyttigt som sedan medarbetarna kan ta hand om.

Men så fungerar inte den duktiga och energiska Antje. Hon har själv redigerat texterna och därefter grupperat dem tematiskt i sju olika grupper. Varje tema är belyst i tre steg, först med en debattartikel eller krönika, sedan med en något längre reflekterande text som kan vara en bearbetning av ett föredrag eller en kulturartikel, medan det tredje steget är en text av förkunnelsekaraktär, alltså en predikan. Återanvändningen av texterna innebär att man vid flera tillfällen drabbas av igenkännandets glädje samtidigt som man genom själva redigeringsprincipen får en inblick i Antjes tänkande.

Det är slående hur idiomatiskt ledigt den utrikesfödda Antje behandlar svenska språket. Hon har sinne för prosodi och betydelseskiftningar. Ett exempel är bokens titel *Samlas kring hoppet*. På omslaget ser man en flicka i biskopslila klänning som hoppar fram över en klyfta i berget. Bilden anknyter till den i svenskan dubbla betydelsen av ordet hopp, en anknytning man inte kan göra på tyska som i stället har de olika orden *Hoffnung* och *Sprung*.

Jag kommer att tänka på en församlingsbo som varit på begravning. En kvinna hade tagit livet av sig genom att hoppa ut från sjunde våningen. Och det konstiga var, sa min församlingsbo med sin lakoniska galghumor, att begravning var i Hoppets kapell!

Antje har uppenbarligen tagit starka intryck av Jürgen Moltmann och hans *Theologie der Hoffnung* med dess betoning av det eskatologiska framtidshoppet. På 1970-talet bör hon ha hört Moltmann i Tübingen. Han anas ofta som impulsgivare bakom texterna och citeras flera gånger.

Tveksam exegetik

Ett av kapitlen handlar om teologins offentliga roll, ett ämne som ligger Antje varmt om hjärtat. Hon vill att »religionen», som hon i Schleiermachers anda gärna kallar kristendomen, skall betyda något i allmänmänskliga och politiska frågor, inte minst i klimatfrågan. I sitt tal vid Johan Dalmans och Mikael Mogrens biskopsvigning utgår hon från Efesierbrevet 4:1–6 (s. 32 ff.). Hon hävdar att Paulus uppmaning till de kristna i Efesos att »bevara den andliga enheten: en enda kropp och en enda ande» inte bara är riktad till den kristna församlingen utan till hela mänskligheten. Därför kan man inte göra skillnad på människor, döpta eller odöpta, troende eller icke-troende. Enligt Antje tar Paulus ut »mycket större svängar än så», eftersom det står att »en är Gud och allas fader».

Antjes läsning visar på risken med lösryckta bibelcitater. Visserligen har förkunnaren en homiletisk frihet, men man får alltid bättre uppfattning om textens innebörd när man läser perikopen i sitt sammanhang.

Utan tvekan handlar avsnittet ur Efesierbrevet om den kristna församlingen. När Paulus sedan talar om apostlar, profeter, förkunnare, herdar och lärare, gäller deras uppgift att »göra de heliga mera fullkomliga» och att »bygga upp Kristi kropp». De troende ska inte låta sig »drivas omkring av alla lärovindar, inte vara lekbollar för människorna, som vill sprida villfarelser med sina bedrägliga påfund».

Att göra skillnad mellan människor, det är just detta Paulus vill när han uppmanar församlingen att inte längre leva som hedningarna. I stället förkunnar han omvändelse. Skillnaden skall märkas. Ni ska sluta att leva som förut och lägga av er den gamla människan. Ni ska förnyas i ande och förstånd. Efter en lång rad av föreskrifter för det nya livet kommer till sist uppmaningen att klä på sig Guds vapenrustning, helt klart en uppmaning till troende kristna.

Sociologen Rodney Stark visar i sin numera klassiska bok *The Rise of Christianity* (1996) att just genom att den första tidens kristna levde efter receptet i Efesierbrevet kom de att genomsyra det romerska riket. De hade inte ambitionen att vara en allt omslutande folkkyrka som ängsligt anslöt sig till etablissemangets åsikter och livsstil. Tvärtom drog kyrkan människor till sig genom sitt annorlunda sätt att leva. Skillnaden var själva poängen.

Siktat mot offentligheten

Antje vill att kyrkan ska vara relevant. Därför sitter hon gärna i paneler samt reser till bokmässan och Almedalen. Hon blir glad när den av Svenska kyrkan anlitate PR-byrån Westander instiftar utmärkelsen »Hetast i Almedalen» och sedan delar ut den till sin egen kund – ärkebiskop Antje Jackelén! Hon skulle nog vilja vara lika självskriven i tv-sofforna som Göran Greider och den »helt vanliga» prästen Helle Klein, men dit har hon ännu inte nått. I stället kan hon glädja sig över att hennes

vänner i Chicago i dagarna gett ut en festschrift för att fira att hon slagit sig genom glastaket och lyckats bli ärkebiskop, *Embracing the Ivory Tower and Stained Glass Windows: A Festschrift in Honor of Archbishop Antje Jackelén* (2016).

Särskilt gärna vill hon påverka mänskligheten i klimatfrågan (s.49 ff.): »Det sociala och etiska kapital som finns i de religiösa traditionerna ska inte ignoreras.» Hon förespråkar en sorts omvändelsepredikan och refererar till psalmen »öppna ditt hjärta i bön och bot ... himmelriket är nära» (Sv. ps. 39). Himmelriket innebär att vi kan unna oss pauser av förundran över livets gåva, bryta negativa spiraler och utveckla klimatsmarta lösningar.

Det är svårt att urskilja något konkret ur denna svallande ordström, som snarare består av lösa associationer än av logiskt konsistenta resonemang. Man undrar också varför det ska vara nödvändigt att ta omvägen över teologin för att göra insatser för miljön. Handlar Antjes iver inte snarare om att hoppa på klimattåget för att ge den egna ifrågasatta professionen acceptans i civilsamhället? Det borde väl vara mer motiverat att, utan teologisk tomgång, peka på ny smart teknik som t.ex. batterier för lagring av solenergi och bilar som drivs av el och/eller vätgas. Sådant kommer nu på bred front utan behov av kyrklig assistans.

Jesus eller Muhammed?

Mest känd har Antje kanske blivit för sin vägran svara på frågan om Jesus ger en sannare bild av Gud än Muhammed (s. 76). När vi i denna terrorismens tid matas med bloddrypande korancitat kan man tycka att svaret borde vara enkelt. Men icke – frågan kan enligt Antje inte besvaras med ja eller nej, lika lite som frågan: »Är min mor sannare än min far?» I fallet med Jesus och Muhammed handlar det, enligt Antje, om en sammanblandning av kategorier. Dessutom tycker hon sig känna igen 1925 års tongångar med kritiken mot Nathan Söderbloms ekumeniska möte.

Men vem är det som blandar samman kategorier och därmed slingrar sig ut ur frågan? Och varför dra in Söderblom? Till hans ekumeniska Stockholmsmöte inbjöds representanter för kristna samfund som kom samman för att de delade bekännelsen till Jesus Kristus. Söderblom hade däremot inga höga tankar om islam, som han ansåg vara »en arabisk avart av kristendom».

Evangelisternas interna uppgörelse

Är den apostoliska trosbekännelsen tänkt som en bekännelse till en samling metaforer? – Nej, absolut inte! Enligt denna är i stället Jesus verkligen avlad av den helige Ande och född av jungfru Maria. Men när kyrkan påstår något sådant är det, enligt Antje, att missa »hela poängen» (s. 77). Hon går på samma linje som sin företrädares företrädare KG Hammar, som menade att Maria bara var jungfru rent teologiskt, något som på sin tid föranledde en debatt om hur en sådan teologisk jungfru kunde tänkas vara beskaffad. Liksom Hammar framhåller hon att endast två

av de fyra evangelisterna, Matteus och Lukas, uttryckligen framhåller att Jesus föddes av en jungfru. Hon tycker sig alltså se en intern uppgörelse mellan evangelisterna med resultatet 2–2, där de nedlagda rösterna räknas som nej-röster. Vad ska man säga om en sådan akrobatisk exegetik? Det är inte utan att man börjar sakna Ingemar Hedenius.

Ekumenik i kris

Givetvis tycker Antje att det är bra med ekumenik. Efterkrigstidens ekumeniska entusiasm hade visserligen svalnat i början av 2000-talet, säger hon (s. 90), men på 2010-talet ser det ljusare ut. Hon noterar också att medan mainstream-kyrkor tappas medlemmar i västvärlden ökar kyrkor och samfund »med en bibelsyn som varierar mellan auktoritativ och fundamentalistisk» (s. 27). Men hon drar inte slutsatsen att det visserligen inte är något problem med ytlig artighetsekumenik, men att Svenska kyrkan med sin omdefiniering av äktenskapet och andra tidsanpassade tilltag isolerar sig från huvudparten av världens kristna, inte minst från de växande kyrkorna i syd.

Den f.d. svenska brobyggarkyrkan har bränt många av sina broar. Den är inte längre välkommen hos de lutherska kyrkor som på senare år gått om Svenska kyrkan i medlemsantal och numera är världens största, nämligen de i Etiopien och Tanzania. Kyrkomötets radikala omtolkning av äktenskapet genomfördes i all hast utan något sådant rådslag med Borgågemenskapen som Svenska kyrkan förpliktat sig till »vad gäller avgörande frågor om tro och kyrkoordning, liv och tjänst.», även om den dåvarande ärkebiskopen i samband med sitt plötsliga lappkast försäkrade att frågan var väl förberedd. Den ortodoxa kyrkan i Ryssland vill över huvud taget inte ha med Svenska kyrkan att göra. Till den katolska kyrkan är relationen i djupfryst läge (se Henrik Roelvinks bok *Låt mig avlägga räkenskap* och ledaren i *Signum* 7/2016). Splittringen har ökat i stället för att minska.

Dock ser Antje fram mot reformationsmötet i Lund den 31 oktober. Det kan få historisk betydelse, tror hon och gör en intressant historisk exposé, som får mig att bli imponerad av hennes insikter i svensk kyrkohistoria, ända tills jag upptäcker att kyrkohistorikern Urban Claesson »väsentligen bidragit» till kapitlet (s. 92).

Nu vet vi att mötet i Lund visserligen avlöpte enligt planerna, men att bläcket under den gemensamma deklARATIONEN *Från konflikt till gemenskap* knappt hunnit torka förrän Antje samtidigt högg påven i ryggen, när hon med diverse uttalanden krävde att den katolska kyrkan skulle införa kvinnliga präster samt öppna sitt nattvardsbord för icke-katoliker. Mer än så betydde alltså inte de högtidliga orden om att »utgå från enhetens, inte splittringens, perspektiv och stärka det gemensamma» och »att låta sig ömsesidigt förändras genom de andras trosvittnesbörd». Antje visade sig vara såväl ohyfsad som sakna förståelse för katolsk teologi. Kanske var det därför som påven särskilt lyfte fram saligprisningen *bienaventurados los mansos* (saliga är de ödmjuka) i sin

predikan på Malmö fotbollsstadion, där han uppmanade oss alla att lämna det som skiljer och som stör enheten.

Missar poängen med judendomen

På förintelsens minnesdag 2013 höll Antje tal i synagogan i Malmö, en stad internationellt uppmärksammas för sin antisemitism. Det upptar inte mindre än tio av bokens sidor. Särskilt engagerar berättelsen om hennes tyska bakgrund, om farfar och morfar som genomlevde de båda världskrigen. Farfar var posttjänsteman med sinne för ordning och reda. För honom var det en dygd att vara lojal mot överheten. Morfar var försäljare i stålbranschen, kommunalpolitiker och motståndare till nazismen. Den berättelsen griper tag.

Antje tar också upp Luthers antisemitiska utfall samt det av Svenska kyrkan 2001 antagna samtalsdokumentet *Guds vägar* om judendom och kristendom. Hon ser framsteg i att trostraditioner som tidigare hatat varandra nu känner igen Guds närvaro hos varandra.

Det är verkligen ett innehållsrikt och tänkvärt tal. Hennes humanistiska engagemang är inte att ta miste på. Hon hävdar visserligen att »Jesus judiskhet ofta ignoreras» men sedan blir det inte mer sagt om den saken. Varför går hon inte vidare och fortsätter med att betona kristendomens och judendomens gemensamma rötter?

Förtjust i clowner

Ett kapitel handlar om clowner (s. 114 ff.). Det förvånar mig inte. Inte i något annat land är man så förtjust i clowner som i Tyskland. Det sägs ofta att tyskarna inte har någon humor, men det är inte sant. Jag dementerar. Så svepande kan man inte uttrycka sig. Själv har jag bl.a. tillbringat en natt tillsammans med galghumoristiska DDR-tyskar som drog otaliga vitsar om Walter Ulbricht.

Men något ligger det ändå i detta fördomsfulla konstaterande. Inom det disciplinerade och arbetsamma tyska folket måste man sköta sig och vara ordentlig. Onödig sprallighet tolereras inte. Men när clownen uppträder kan man sätta på sig en rolig karnevalshatt. Då gäller *viel Spaß*. Det är tillåtet att, inom disciplinerande ramar, slappna av från perfektionskraven.

Clownen gestaltar, enligt Antje, villkoren för vår existens med lekens fulla allvar. Men tyvärr har hon drabbats hon av dålig timing. Just när detta skrivs är medierna är fylla av uppgifter om ondsinta clowner som skrämmer barn och gamla ute på gatorna. McDonald's har tvingats upphöra med sina clowner. För många i Sverige förknippas kanske clownen numera med den psykopatiska boven Jokern i Batmanfilmen *The Dark Knight*. Själv tyckte jag som barn inte om cirkusens pellejönser, som snubblade omkring i för stora skor och gapade och skrek.

Imponerar i Sverige

Enligt Antje är Sverige den sekulariserade lutherdomens paradiset (s. 120). Med sin ordglädje och formuleringskonst lyser hon här som en stjärna på det dystra himlavalv där man annars lever efter devisen att »tala är silver men tigen är guld». Förutom receptivitet och snabbhet i repliken är en del av hennes framgångsrecept att hon gått i tyskt gymnasium. Skolorna i Tyskland har en annan respekt för klassisk bildning än vad som är fallet i det misshandlade svenska skolväsendet. Därtill kommer att hon studerat såväl vid diakonipionjärens Bodelschwings högskola *Bethel* i Bielefeld som vid det anrika universitetet i Tübingen med ett trettiotal teologiprofessurer, större kunskapskrav och livligare debattklimat. Vid jämförelse är Sverige en obanad vildmark.

En avdelning i boken har rubriken »Ledarskap – så mycket mer än chefskap». Ett av avsnitten i denna avdelning har vuxit fram ur föreläsningar om ledarskap för chefer och blivande chefer i näringsliv, offentlig förvaltning och kyrka. Det leder till frågan om hur hon själv har fungerat som ledare. Har hon varit en herde för fåren? Har hon gett dem någon andlig näring? Har hon över huvud taget förstått deras situation?

Bokens artiklar och tal ger bilden av en person som gärna vill vara efterfrågad i offentligheten. Det tyder på en pastoral vision som innebär att stärka kyrkans anseende genom att synas och söka acceptans i vida kretsar. Men vilken kyrkosyn ligger bakom?

Har det någon betydelse att hon är uppvuxen i en s.k. unierad kyrka organiserad efter reformert synodalt mönster? Hon tycks ha en funktionell syn på kyrka och ämbete. Tanken om Kyrkan som Kristi kropp, en tanke som i Sverige fått starkt genomslag genom exegeter i mitten av 1900-talet, lyser med sin frånvaro. Vet hon något om att bygga upp en församling kring ord och sakrament? Har hon förstått hur allvarligt läget är när på många håll den gudstjänstfirande församlingen har upphört att existera? Inser hon att det statliga uppördssystemet är orsaken till att de anställda kan hålla igång verksamhetskyrkan?

Är hon en herde för fåren? Eller är hon bara den ensamma flickan i biskopslila klänning som på omslagsbilden skyndar vidare över en obehaglig klyfta? Varför inte begrunda orden i Hesekiel 34:2: »Var det så icke för hjorden som herdarna borde sörja?»

Antje Jackelén: *Samlas kring hoppet*. Verbum 2016. 191 sidor.